

Ocenianie kształtujące

Opracowała: Dorota Kujawa-Weinke, nauczycielka z 12-letnim stażem. Pracuje w bibliotece szkolnej, uczy języka polskiego, prowadzi zajęcia terapii pedagogicznej i zajęcia filozoficzne dla uczniów szkoły podstawowej. Na swoich lekcjach stosuje ocenianie kształtujące. Bierze udział w ogólnopolskich projektach edukacyjnych. Uczenie to jej pasja

Podstawa prawna:

- *Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1481).

Ocenianie kształtujące to pozyskiwanie przez nauczyciela i ucznia w trakcie nauczania informacji, które pozwolą rozpoznać, jak przebiega proces uczenia się, dzięki czemu nauczyciel może modyfikować dalsze nauczanie, a uczeń otrzymywać informację zwrotną, która pomoże mu się uczyć. Proces ten pozwala osiągnąć jak największą efektywność kształcenia.

Ocenianie kształtujące w świetle przepisów prawa

Artykuł 44b ust. 5 *Ustawy o systemie oświaty* określa cel oceniania osiągnięć edukacyjnych ucznia i jego zachowania. Zapisy te ściśle korespondują z ideą oceniania kształtującego, nakładając też obowiązek jego stosowania. Ocenianie osiągnięć edukacyjnych i zachowania ucznia odbywa się w ramach oceniania wewnątrzszkolnego, które ma na celu:

- informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych, o jego zachowaniu oraz postępach w tym zakresie,
- udzielanie uczniowi pomocy w nauce poprzez przekazanie informacji o tym, co zrobił dobrze i jak powinien się dalej uczyć,
- udzielanie wskazówek do samodzielnego planowania własnego rozwoju,
- motywowanie ucznia do dalszych postępów w nauce i zachowaniu,
- dostarczanie rodzicom i nauczycielom informacji o postępach i trudnościach w nauce i zachowaniu ucznia oraz o jego szczególnych uzdolnieniach,
- umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Zanim przejdę do omówienia elementów oceniania kształtującego, chciałabym podkreślić rolę, jaką w procesie uczenia się odgrywa relacja. Dobre relacje między uczniem a nauczycielem są gwarancją sukcesu ucznia, a ocenianie kształtujące pozwala zbliżyć się nauczycielowi do ucznia i dostrzec jego potrzeby.

Określanie celu zajęć

Planując lekcję, zawsze rozpoczynamy od określenia tego, w jakim **celu** proponujemy uczniom dane zajęcia. Cele nauczania w szkole określa oczywiście podstawa programowa. Nie można jednak celu nauki ograniczyć do formuły: „uczeń musi opanować treści zawarte w podstawie programowej”. Cel powinien być, w miarę możliwości, ustalany wspólnie z uczniami. Warto zatem zadać im pytanie: „w jaki sposób materiał określony przez cel zajęć będzie im potrzebny w dorosłym życiu?”. Chodzi więc o przekształcenie sformułowanego w podstawie programowej **celu teoretycznego** w **cel praktyczny**. Cel powinien być zrozumiały dla uczniów, dlatego po jego ustaleniu warto zapytać kilku uczniów, jak go rozumieją. Przy ustalaniu celu lekcji trzeba wziąć pod uwagę to, co uczniowie już wiedzą, by podczas jego realizacji móc do tej wiedzy nawiązać.

Sformułowany cel nie jest tematem lekcji. Warto rozważyć, czy wystarczające jest samo zapisanie określonego już celu, czy przeciwnie – dać uczniom możliwość, by spróbowali określić go samodzielnie. Cel zostaje zapisany w zeszycie, ale warto też zapisać go na tablicy, by był widoczny przez całą lekcję. Samo zapisanie celu nie gwarantuje, że zostanie on osiągnięty przez uczniów, dlatego podczas lekcji uczniowie powinni mieć możliwość zastanowienia się i weryfikacji jego osiągnięcia (monitorowanie). W monitorowaniu celu pomocne są **kryteria sukcesu** (KS, KSU, NACOBZU). Kryteria sukcesu składają się na cel. Są elementami, które go tworzą. Określając kryteria sukcesu, łatwiej monitorować cel. Po zrealizowaniu danego kryterium możemy zapytać uczniów: „W jakim celu wykonaliśmy te ćwiczenia?”, „Z którym kryterium sukcesu wiąże się to ćwiczenie?”. Uczniowie mogą także podczas lekcji posługiwać się „światłami drogowymi”, czyli kartkami w kolorach:

- zielonym – rozumiem/wiem/potrafię,
- pomarańczowym lub żółtym – częściowo rozumiem/wiem/potrafię,
- czerwonym – nie rozumiem/nie wiem/ nie potrafię.

Nie warto tworzyć zbyt wielu celów w ramach jednostki lekcyjnej, jak też określać zbyt wielu kryteriów sukcesu. Z własnego doświadczenia wiem, że do 45-minutowej lekcji wystarczą w zupełności cztery kryteria.

Przykład zastosowania oceniania kształtującego

Cel:

- rozpoznaję utwory, które są bajkami i rozumiem ich sens.

Kryteria sukcesu:

- wskazuję rymy i określłam długość utworu,
- wskazuję bohaterów,
- wiem, w którym miejscu znajduje się morał.

1. Nauczyciel pyta uczniów: „O czym rozmawialiśmy na poprzedniej lekcji?” (cel poprzedniej lekcji: bajka niejedno ma imię). Uczniowie na podstawie bajki *Przyjaciele* Adama Mickiewicza poznali jej cechy gatunkowe.

2. Nauczyciel zadaje pytanie o cel lekcji, stosując jedynie nawiązanie do lekcji poprzedniej. Dzięki ocenianiu kształtującemu uczniowie są w stanie, na podstawie tylko jednego pytania, domyślić się, że skoro poprzednia lekcja miała charakter wprowadzający, to kolejna musi dotyczyć utrwalenia materiału.

3. Uczniowie formułują cel lekcji.

4. Uczniowie zapisują cel i kryteria sukcesu podane przez nauczyciela.

5. Każdy z uczniów otrzymuje łapkę na muchy. Uderza łapką w ławkę, gdy odpowiedzi podane przez chętnych uczniów, związane z cechami bajek, są odpowiedziami twierdzącymi. Mogą się wśród nich pojawić:

- bajka posiada rymy,
- w bajce bohaterem może być zwierzę,
- bajka nie zawiera morału.

6. Gdy materiał zostanie powtórzony, nauczyciel prosi uczniów o losowanie grup. Zespoły pracują metodą stacji zadaniowych. Metoda ta polega na tym, że uczniowie rozwiązują w grupie zadanie przygotowane przez nauczyciela. Gdy zadanie zostanie wykonane, to przechodzą do zadania innej grupy. Mogą sprawdzić, jak wykonała zadanie poprzednia grupa i nanieść swoje uwagi do wskazanej odpowiedzi lub też popracować wyłącznie nad swoją odpowiedzią. Uczniowie przesiadają się do kolejnych stacji dopóty, dopóki nie wykonają wszystkich zadań. Każda z grup otrzymuje tekst bajki do odczytania. Warto zadbać o to, aby pojawił się pod tekstem słowniczek wyrazów niezrozumiałych. Do każdej bajki uczniowie otrzymują kilka poleceń:

- Czy utwór jest rymowany? Uzasadnij odpowiedź.
- Czy utwór można nazwać krótkim, czy długim? Podaj ilość wersów.
- Wymień bohaterów bajki.
- Zaznacz cechy bohatera (cechy są wymienione).
- Zacytuj moral.
- Jak rozumiesz moral?

7. Po opuszczeniu przez grupy ostatniej stacji uczniowie prezentują wyniki swojej pracy na forum. Są one komentowane przez innych uczniów i nauczyciela. Po sprawdzeniu wszystkich cech poszczególnych bajek uczniowie wybierają jedną, której cechy zapisują do zeszytu. Obok zapisanych cech malują odpowiednim kolorem światła, aby pokazać, w jakim stopniu osiągnęli cel.

8. W ramach podsumowania lekcji klasa dzieli się na dwie grupy. Część uczniów ustawia się pod tablicą, a druga naprzeciw pierwszej. Ustalamy, że prawa strona sali jest odpowiedzią „TAK”, a lewa odpowiedzią „NIE”. Uczniowie układają po kolei zdania-twierdzenia dotyczące cech bajek oraz ich treści. Najpierw sformułowane zdania wypowiadają wszyscy uczniowie stojący pod tablicą, a grupa stojąca naprzeciwko staje, zgodnie z odpowiedzią, po lewej lub po prawej stronie sali.

Przykład:

Uczeń wypowiada zdanie: *Woły krnąbrne* to bajka Krasickiego.

Przeciwna drużyna powinna stanąć po prawej stronie, gdyż jest to twierdzenie prawdziwe.

Kryteria sukcesu w pracy pisemnej ucznia

Kryteria sukcesu powinny także towarzyszyć pracy pisemnej ucznia. Przykładowe kryteria do pracy na temat: „List do Polski” w klasie piątej:

- w moim liście zamieszczam nagłówek, informację o miejscu i dacie, podpis, używam zwrotów do adresata, czyli Polski, pisanych wielką literą (Ciebie, Tobie),
- poprawnie rozmieszczam elementy charakterystyczne dla listu,
- we wstępie podaję przyczynę pisania listu, czyli stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości,
- w rozwinięciu odpowiadam na pytania: „dlaczego Polska jest dla mnie ważna?”, „co mnie w Polsce raduje, wzrusza, smuci, zachwyca?”,
- w zakończeniu listu składam życzenia Polsce,
- używam w dowolnej części listu cytatu z wiersza patriotycznego, którego nauczyłem się na pamięć lub cytatu z tekstu *Ojczyzna* Jana Pawła II,
- wyrazy: „ojczyzna”, „kraj”, „naród”, „państwo” zapisuję wielką literą, jeśli mają dla mnie szczególne znaczenie,
- moja praca liczy przynajmniej 15 zdań.

Podczas pisania pracy uczeń wie, w jaki sposób to zrobić. W przypadku wątpliwości może dopytać kolegi lub nauczyciela, a po wykonaniu zadania jeszcze raz sprawdzić swoją pracę zgodnie z kryteriami sukcesu. Daje to możliwość doskonalenia, dopóki cel nie zostanie osiągnięty. Uczeń czuje się bezpiecznie, ponieważ wie, jakie kryteria zastosowano do jego oceny, wie również, na co zwrócić uwagę w swojej pracy i co powinno się w niej znaleźć. Tworząc kryteria sukcesu do napisania pracy, nauczyciel ocenia pracę według nich, a uczeń dowiaduje się, co w jego pracy wypadło dobrze, co wymaga jeszcze poprawy i co częściowo już potrafi.

Informacja zwrotna jako element oceniania kształtującego

Informacja zwrotna to najważniejsza część oceniania kształtującego. Składa się z czterech elementów. Nauczyciel:

- wskazuje, co uczeń zrobił dobrze,
- wskazuje, co wymaga poprawy,
- podaje wskazówki, jak poprawić błędy,
- podaje wskazówki, jak pracować w przyszłości.

Informacja zwrotna może być przekazana ustnie lub pisemnie i nie zawsze musi pochodzić od nauczyciela. Może podać ją inny uczeń lub przyjąć formę samooceny. Praca z informacją zwrotną nie może być oceniana ogólnie (wystawieniem oceny sumującej), gdyż sama informacja zwrotna ma pozwolić uczniowi na doskonalenie się w osiągnięciu celu. Ocena sumująca jest zamknięciem etapu uczenia się. Na początku drogi z ocenianiem kształtującym warto zastosować technikę „dwie gwiazdy i jedno życzenie”. Udzielający opinii na temat pracy pisze o dwóch dobrze wykonanych aspektach pracy w nawiązaniu do postawionych kryteriów sukcesu i jednym wymagającym poprawy. Żeby ocena kształtująca była efektywna, musi spełnić warunki, które można określić skrótem 6K:

1. **Kryteria sukcesu** – komentarz powinien odnosić się do założonych kryteriów oceniania. Nauczyciel ma zwykle ochotę poprawiać również te błędy, które nie wynikają z kryteriów sukcesu. Jednak w ten sposób może stracić zaufanie ze strony uczniów.
2. **Konkretność** – pisany komentarz nie powinien być długi, w przeciwnym razie może zniechęcić ucznia, który go nie przeczyta. Komentarz powinien być napisany językiem zrozumiałym dla ucznia i odnosić się do konkretów. Zamiast form ogólnych typu: „Super” lub „Masz kłopoty z interpunkcją”, warto zastosować komunikaty: „Interesująco przedstawiłeś temat. Twoja praca jest bezbłędna...” lub: „Nie postawiłeś pięć razy przecinka przed «ale»”.
3. **Konstrukcja czteroelementowa** – każda informacja zwrotna powinna mieć cztery elementy. Podajemy konkretnie: co uczeń zrobił dobrze; co zrobił źle; w jaki sposób to, co zrobił źle, powinien poprawić; jak pracować w przyszłości. Element ostatni może być przytłaczający dla ucznia, który ma dużo do poprawy w swojej pracy. Uczeń, który według kryteriów sukcesu napisał dobrą pracę, powinien otrzymać wskazówki do dalszego rozwoju.
4. **Komentarz indywidualny** – nauczyciele często mówią ogólnie na forum klasy o wszystkich popełnionych przez uczniów błędach lub tych, które pojawiały się często. Komentarz nauczyciela powinien dotyczyć konkretnej pracy. Niedopuszczalne jest czytanie go na forum.

5. **Konsekwencja terminowa** – informacja zwrotna do pracy powinna być podana jak najszybciej. Uczeń, czytając ją, pamięta, o czym pisał w swojej pracy. Jeśli wydłużymy termin, a zdarza się to wówczas, gdy uczymy w kilku klasach jednocześnie i mamy dużo prac do sprawdzenia. Warto więc rozplanować prace zadawane uczniom z poszczególnych klas, by terminy ich oddania nie pokrywały się.
6. **Korespondencja** – komentarz nauczyciela powinien zachęcić ucznia do poprawy pracy i dyskusji nad procesem uczenia się. W komentarzu warto podtrzymywać dialog z uczniem poprzez zadawanie pytań i formułowanie poleceń: „Co o tym sądzisz?”, „Jak inaczej sformułowałaś tę myśl?”, „Napisz zakończenie pracy jeszcze raz i daj mi do sprawdzenia”.

Wielu nauczycieli docenia wagę informacji zwrotnej, ale nie stosuje jej z uwagi na ogrom czasu, jaki trzeba poświęcić, aby ją sporządzić. Pracę tę można usprawnić, stosując tabelę.

Kryteria sukcesu	Dobrze wykonane elementy pracy	Komentarz (jeśli kryterium nie zostało spełnione)	Wskazówki dotyczące poprawy

Monitorowanie procesu uczenia się

Ocenianie kształtujące to także informacje, które nauczyciel pozyskuje od uczniów w czasie monitorowania lekcji, a więc sprawdzania, jak uczniowie rozumieją podawane treści i planowanie dalszej pracy. W procesie monitorowania lekcji można zastosować polecenia:

1. **Podaj przykład** – nauczyciel prosi o podanie przykładów. Pomaga to zorientować się, czy i jak uczniowie zrozumieli materiał:
 - podaj wyrazy, w których „rz” wymienia się na „r”,
 - podaj przykłady łańcucha pokarmowego.
2. **Uogólnienie** – zadajemy uczniom pytania o konkrety:
 - podaj przykład bohatera romantycznego,
 - odszukaj wśród podanych wyrazów rzeczowniki,
 - które z podanych wyrazów mogą być łącznikami w zdaniu: została, aktorką, zielona, jest.
3. **Dodatkowe warunki** – wychodzimy od prostego przykładu z jednym warunkiem i prosimy uczniów o podanie przykładu, a następnie dokładamy kolejne warunki:

- podaj przykład wyrazu, który jest odmienną częścią mowy,
- podaj przykład wyrazu, który jest nieodmienną częścią mowy i jest przysłówkiem,
- podaj przykład wyrazu, który jest nieodmienną częścią mowy, jest przysłówkiem i odpowiada na pytanie „gdzie?”.

Śledzenie odpowiedzi uczniowskich pozwala pokazać, która partia materiału sprawia im jeszcze trudności.

4. **Podobieństwa i różnice** – nauczyciel przedstawia kilka przykładów, a uczniowie wskazują, które z nich są do siebie podobne, a które nie pasują:
 - porównaj Wokulskiego z Rzeckim; co ich łączy, co dzieli?
 - porównaj oddychanie u ssaków z oddychaniem u ryb.
5. **Szukanie kontrprzykładu** – nauczyciel podaje uczniom błędną tezę i prosi o podanie przykładu, który potwierdza, że teza nie jest prawdziwa:
 - zawsze po spółgłoskach p, w, g piszemy „rz”,
 - każde drzewo iglaste ma przez cały rok zielone igły.
6. **Określanie swoimi słowami** – nauczyciel prosi uczniów, aby swoimi słowami wyjaśnili nowe pojęcie. Sprawdza się to również podczas pracy w parach, kiedy uczniowie nawzajem wyjaśniają sobie pojęcia.

Podsumowanie lekcji

To tylko niektóre z przykładów monitorowania procesu uczenia się. Ważne w pracy nauczyciela jest wygospodarowanie czasu na podsumowanie lekcji. Można to zrobić samodzielnie lub w grupach. Jedną z technik podsumowujących może być dokańczanie zdań:

- Dziś nauczyłem się, że...,
- Moje odkrycie to...,
- Zaciekało mnie...,
- Na lekcji dowiedziałem się...,
- Podobało mi się...,
- Nadal nie rozumiem...

Technika może przyjąć formę ustną lub pisemną. Forma pisemna może być krótka lub rozbudowana. Przy ocenianiu kształtującym warto też docenić rolę oceny koleżeńskiej i samooceny, do których uczniowie muszą być przygotowani przez nauczyciela. Z własnego doświadczenia wiem, że dokonanie rzetelnej oceny samego siebie lub innych nie jest proste, ale jeśli zaczniemy doskonalić się w tym i próbować, to z pewnością osiągniemy sukces. Przed przystąpieniem do formułowania obu typów ocen należy określić kryteria sukcesu dla ocenianej pracy i wyjaśnić uczniom, jaki jest cel takiej oceny.

Zakończenie

Artykułem tym nie wyczerpuję tematu oceniania kształtującego. Moim celem było pokazanie możliwości i korzyści płynących z używania oceniania kształtującego na lekcjach. Wiem, że jest mnóstwo osób uważających, że ocenianie kształtujące nie przygotowuje uczniów do egzaminu, że traci się w ten sposób cenny czas na – zdaniem wielu – niepotrzebne określanie celu i kryteriów sukcesu oraz rozmowy z uczniami na temat procesu uczenia się. Dla mnie ocenianie kształtujące jest dbaniem o zachowanie podmiotowości ucznia. Warto też pamiętać, że w ocenianiu kształtującym obowiązuje zasada 3P: „Powoli, Podlewać, Pomagać”:

1. **Powoli** – wybrać na początku jeden element z oceniania kształtującego i próbować go zastosować w procesie uczenia się.
2. **Podlewać** – nie ustawać w stosowaniu, nawet wtedy, gdy mamy wrażenie, że nam coś nie wychodzi.
3. **Pomagać** – rozmawiać z innymi nauczycielami, szukać sojuszników podobnego modelu pracy.

Zainteresowanych badaniami dotyczącymi uczenia się w taki sposób odsyłam do książki Johna Hattiego *Widoczne uczenie się dla nauczycieli*. Zachęcam także do korzystania z materiałów dostępnych na stronie: ceo.org.pl.

Bibliografia:

- C.M. Moss, S.M. Brookhart, *Cele uczenia się. Jak pomóc uczniom zrozumieć każdą lekcję*, Warszawa 2014.
- D. Sterna, *Uczę (się) w szkole*, Warszawa 2014.
- D. Sterna, *Uczę się uczyć. Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2016.